

Tom Sawyer a Corvin-közben

'56-ról a diákszínház nyelvén

Mindenkinek van egy 1848-a. Talán Petőfi márciusa nyomán, talán Jókai történelemmeséinek olvastán. Százötven esztendő nem nagy idő, csupán másfél évszázad. És mindenkinek van egy 1956-ja, ahogy – mondják –, mindenkinek van egy regénye. Vagy egy szindarabja. Még akkor is, ha 1990 táján született.

56 őszén, a légópincében megtanultam, hogy egy másodikos elemista alhat rácsos gyerekágyban, felhúzott térdekkal, kilógó karokkal. Megtanultam, hogy ezt a menedéket is át kell adni másnak, idősebbnek, ha a helyzet így diktálja, s lehet éjszakázni egymás mellé állított bőrröndökön. Nem a saját, lecipelt matracunkon, mert azon egy kövér, beteg házaspár húzza meg magát. A nem a mi házunkba való, erősen vérző sebesült után, akit már elvittek, remélhetőleg kórházba. Reggelre a matrac szétfeszlik, dől ki a lószőr. A vér feláztatta a huzatot, a súlyos testek forgólódása kivégezte azt az alkalmatosságot, amely pedig a legirigyeltebb „ágyinak” számított volna.

1956 októberének végén, feladva az addigi ellenszegülést, hajlandó voltam teát inni, mert tej vagy tejpor nem került sehonnán, a vizet pedig forralni kellett. Keltt? A felnőttek ezt látták tanácsosnak.

Azóta literszám iszom a cukrozatlan teát. S a pincében jó volt, hogy végre az öregek leültek velem sakkozni. Köztük apám. Előfordult, hogy nyertem.

Tartottam tőle, hogy – amiként szüleim pusmogták – mi is elindulunk az országhatár felé. Akkor biztosan nem lesz idő sakkozni a táblán, amely sötét és világos bábuival most, 2006-ban itt áll tőlem karnyújtásnyira.

1956 november elején mákos tészta volt az első étel, melyet már ismét odafönt, az otthonunkban fogyasztottunk el, ahol csak az egyik ablaktábla csücskén végigrepedt üveg mutatkozott ijesztőnek. De ha az alig pár ajtóval odébb lakó legkedvesebb pajtásomhoz át akartam menni – a még szünetelő tanítás ezt sűrűn lehetővé tette –,

előbb szaladhattam le két emeletet a hátsó csigalépcsőn, aztán át az udvaron, s felhatvanhét fokot a fölépcsőn, megint a másodikra. „Körbe” kellett futnom, mert a harcok során a gang épp a II. emelet 1. és 10. számú lakása között szakadt le. A hiányzó részt csak hónapok múlva pótolták. A szürkésvörös kövezet halvány forradásai máig látszanak. Amikor – hetente legalább egyszer – megteszem e pár lépést, akárha úgy járnék a levegőben, mint aki rögtön lezuhan.

A légópincébe a házkezelőség pingpongasztalt hozatott nemsokára. Párost játszani már szűk volt a helyiség, ahol 1956-ban legalább tizenketten elfértünk. Négy-öt család. Menekültünk is fel az udvarra, ahol pedig folyton esőben ázott az asztal, és a szél elfújta a fehér kaucsuklabdát.

A Kolibri Színház *Októberi napok, naplólapok* című ötvenöt perces előadásának nagyjából a negyedét a közreműködő tizenéves fiatalok hasonló „emlékezései”, múlt és jelen között párhuzamot kereső szavai teszik ki. A Keleti István Alapfokú Művészeti Iskola és Szakközépiskola növendékei természetesen nem a saját emlékeiket osztják meg egymással, hanem azt, amit az édesapjuktól hallottak (egyiküké a szöveg szerint hároméves volt 1956-ban) s főleg azt, amit a nagyszülők (ötven éve általában még maguk is kisebb-nagyobb gyerekek) örökítettek rájuk. *A forradalom gyerekszemmel* alcímű összeállítás azonban elsősorban két, nemrég előkerült 1956-os gyereknaplóra, Csics Gyula és Kovács János – tizenkét éves korukban írt – feljegyzéseire épül. A kis krónikásoktól vett idézeteket, a színész-tanulók saját szövegeit, valamint az 1949-es születésű,

de közismert és bátor számon kérő költeményei miatt (*A Fiú naplójából, 1981-86; Öröknyár: elmúltam 9 éves, 1983 stb.*) méltán a forradalom költőjének is tartott Nagy Gáspár verseit (meg néhány további textuselemet, dokumentumot) Zalán Tibor szerkesztette igényes egységé.

Képlékenységében is szilárd dramaturgiával bír, de drámai jelleggel nem rendelkezik ez a matéria. Felidézõ eseményjáték. Kiindulópontja az, hogy egy csapat mai bakfis és kamasz szinte semmit sem tud 1956-ról. Erre maguktól ráébredve, a színpadocska szélfúttá, körsebü magyar nemzeti lobogója előtt az imént felsorolt citátumokból és saját ismeretfoszlányaikból rekonstruálják a forradalmat. Mivel két „öccsük lehetne” egykori naplóíró betűihez fordulnak (Csics és Kovács füzeteit vetített képek is felnyitják, egyikük kézírásának másolatát sokszorosított „röplapon” is osztogatják), s mert (önkörükben keringélve) szüleikre, nagyszüleikre hivatkoznak, familiarizálják a történelmet. Részben azt adják elő, ami – ma már, s úgy, ahogy – a történelemlétkönyvekben is szerepel, közelítésük azonban alkalmi, szertelen, naív, mókás, esetleg félre- vagy félig értelmező – azaz továbbgondolandó – is.

Czeizel Gábor rendező a jellegzetes diákszínházi kereteket, formákat nem metszette vissza. (Valószínű, hogy ha nem is hivatásos színházi alkotók irányításával, de az évfordulón az ország nem egy általános és középiskolájában tisztelegnek rész-

ben hasonló montázsok, s a scenírozás, a hangütés is kissé hasonlíthat a Kolibri a legkevésbé sem gazdag kiállítású premierjére.) Papírdobozokból, stilizált táncmozgással (koreográfia: Gyevi-Bíró Eszter) rakatja Czeizel az utcakövek barikádját. Oszlopszerű halmozással ezekből a kubsokból emelkedik a (nem antropomorf, embertől idegen) „Sztálin-szobor” is, mely egy mozdulattal ledönthető. A zászlóból és a vetített (általában közismert) képekből kialakított minimáldíszletben sebesen, forgatagosan folynak egymásba a múlt képei és a „nagyszünetes” vagy „bulizós” jelen.

Nem lehet megindulás nélkül hallgatni – s hozzá a félmosoly sem szentségtörés –, hogy az egyik kis krónikás előbb a Tom Sawyer kalandjait olvassa, majd nekifog a nagy történelmi esemény napi rögzítésének. Léleken Mark Twain hőisével tartana – a valóság, a szülői szó, a kintről áradó sok információ a forradalmi helyszínekre viszi, politikusok neveit csalja a tollára. Rákosi, Gerő, Farkas Mihály, Kádár, ennyi meg annyi és még tetézt pontja a követeléseknek, oroszok, ávósok... Zalán Tibor nem törekedett szépítő vagy finomkodó ábrázolásra. Sötét, véres, groteszk, feldolgozhatatlan momentumokkal is szembesítette a színészeket és a közönséget.

Ennek a fiatalos, diákos emlékezésformának színházban a *Harmincéves vagyok* (Vígsház, 1975), filmen a *Petőfi '73* az iskolapéldája. Elég régi hivatkozások, de az előbbit (Bereményi Géza, Kern András, Adamis Anna, a komponista Presser Gábor és a rendező Marton László munkáját) ébren tartják a hanghordozók, az utóbbit (írta Kardos István és a rendező, Kardos Ferenc; zenéjét szerreze Szörényi Levente) pedig főként a sűrű televíziós sugárzások. Mintha még az alma matert nem feledő érettségi találkozó lett volna a színmű, szabályszerűtlen matúra a mozgókép.

Egyiknek 1945 tavasza (s a következő rövid időszak) volt az apropója, a másikkal Petőfi Sándor 150. születési évfordulója 1973-ban. Mindkettő vizsgálni igyekezett, hogy mennyi köze van általában a forradalomhoz; mi nevezhető forradalomnak (1945 tavasza?! A „forradalmi” or-

szágépítés, a Kossuth híd „hídépítő kicsi emberével”? A költészeti forradalmat hozó Petőfi születésének ténye? Az 1848. március 15-i z[s]endülés – de meddig is?! Hány napra, hétre, hónapra, vagy egészen Világosig, Aradig, tovább? stb.), mindkető bizonyos „össznépi” megnyilvánulásként sorakoztatta teatralizált történelmi érveit. A Vígszínház produkciója elindult 1956 irányába is, ám taktikusan, indokoltan belátta: nem „tizenkilenc éves vagyok” jellegre eleveníti (1975-ben – 1968 után is csak hat esztendővel) a kerek évfordulós múltat. Ebben az előadásban – a magyar musicalek között az egyik elsőben – a beat szemléletmódja, zenei diktátuma vette birtokba (az esztrádtól a városi folklórig még sok különféle szint megengedve) az anyagot. A *Petőfi '73* a (film) happening felé tájékozódott. A Petőfi-emléké, valamint a szabadságharc 1848-as kitörésének 125. évfordulója hatszáz diákot – helybelit és fővárosit – hívott Pápára („Petőfi Sándor egyik városába”), s ezt a kavalkádot írták felül némi literátori és profi filmes (pre)konceptiókkal, spékelték (fél)hivatásos színészi produkciókkal, strukturálták és véglegesítették a vágásokkal. A nagyjából ugyanakkor – az 1970-es évek közepén – készült két alkotás közül a korábbi, a film az optimisztikus kicsengésű elégedetlenség, a radikalizálódó kétely világában, a színházi az elégikusan patetikus megállapodottság zavaróan keskeny mezsgyéjén helyezte el magát. Egyik sem volt remekmű – s mindkettőnek megkerülhetetlen a színház-, illetve filmtörténeti jelentősége, érdekessége.

Az *Októberi napok, naplólapok* bizonyára sem e kettőt, sem más lehetséges mintákat nem követ. Nem ez az oka, hogy fontosságban, karakterisztikumban nem veheti fel a versenyt az oratorikus vagy happeninges vagy bármely más alkalmi (kollektív) emlékező-megidéző (hivatásos vagy alternatív színházi) művek sorával. A Kolibri, Zalán, Czeizel, a Keletisek együttese nem növesztette túl a maga takarékosan öntudatos arányain ezt a szép és röpké színházi órát. Az előadók tanulmányai folytán, a hely (a Kolibri) szelleméből né-

mileg levezethetően a pedagógiai célzat uralkodik el. Ez a pedagógia nem a tanári akarat pressziója, inkább a diákok önnevelésének történelmet elemző kisugárzása. Tágon felfogott iskolai szövetség, két egykori naplóíró nagy kisfiú, s tizenkét – a szám nyilván jelképes is – mai tanuló fiatal között (Nagy Gáspár, Zalán Tibor, Czeizel Gábor, Huzella Péter tanár urak illő respektálásával).

A rendező, a koreográfus tisztos szinten megtette az elvárhatót. Czeizelnek nem okozott gondot néhány jópofa etűd derűje („osztályunk tanórái a forradalom kitörésének küszöbén”). A legtöbb szituációba mesterkéletlenül tudta belemozgatni önmérsékletet tanúsító, egyéni sikerű magamutogatást elutasító játékosait. Berényi Judit, Berey Réka, Kraft Anita, Lábodi Ádám, Lancsalics Eszter, Nagy Boglárka, Novák Henriett, Schnábel Zita, Szalay Álmos, Szilvay Balázs, Tamás Hedvig, Tóth Eszter összeszokottan adják egymásnak a szót, vagy akár egymást, ha a szimbolikus táncrend testbeszéde ezt kívánja. (A „felkelők” aránya a jelenben: kilenc – három a lányok javára. Ez az „elnőiesedés” is teremtmény távolságot, feszültséget az eljátszók és az eljátszottak között.)

Huzella Péter az átütőbb, harsányabb zene helyett a szolidabb, táborúzi, közösségi muzsikát választotta, s ily rövid előadásból egy CD-re való felvétel nem telik ki (túl jól nem is tudnak énekelni a dikcióban és mozgásban inkább jeleskedő közreműködők). Kovács Áron zenei vezetőtől, Kósa Zsolt zenei közreműködőtől több inveció lenne elvárható. A ruházatok – nem jelmezek – fekete, fehér, kék, alkalomadtán a trikók piros-fehér-zöld színbeszéde bőven elégséges ahhoz a képsorhoz, melynek a trikolór és a forradalmi dátum határozza meg a koloritját.

Csics Gyula és Kovács János naplói a gyermekkéz, gyermekész kedves, okos fogalmazványai. Zalán nyilván nem annyira változtatott, inkább súlypontosított a felhasználásukkor. Az eseményrögzítésen a kiragadott részletek nem rugaszkodnak túl (de annak a tinédzser közönségnek, amely eddig is megtöltötte a Kolibri széksorait,

az eseményrögzítés is fontos). Ezért a vetített képek illusztratívák (elképzelhető lett volna önállóbb, művészi animáció leforgatása, montírozása). Nem lehet megindulás nélkül hallgatni – s hozzá a félmosoly sem szentségtörés –, hogy az egyik kis krónikás előbb a *Tom Sawyer kalandjait* olvassa, majd nekifog a nagy történelmi esemény napi rögzítésének. Lélekben Mark Twain hőisével tartana – a valóság, a szülői szó, a kintről áradó sok információ a forradalmi helyszínekre viszi, politikusok neveit csalja a tollára. Rákosi, Gerő, Farkas Mihály, Kádár, ennyi meg annyi és még tetézt pontja a követeléseknek, oroszok, ávósok... Zsán Tibor nem törekedett szé-

pítő vagy finomkodó ábrázolásra. Sötét, véres, groteszk, feldolgozhatatlan momentumokkal is szembesítette a színészeket és a közönséget.

Verbális ítélet, szájbarágós konklúzió, aktualizáló kiszólás nincs az összeállításban. Aki megnézi, írhatja tovább – vagy kezdheti írni – magában a maga '56-ját.

Októberi napok, naplólapok. A forradalom gyerekszemmel. Kolibri Színház

Tarján Tamás

Iskolakultúra – Eötvös Loránd Tudományegyetem,
BTK, Magyar Irodalomtörténeti Intézet,
Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszék

Nagymonográfia Radnóti Miklósról

Az egyik legnépszerűbb magyar költő Radnóti Miklós. Bár sok tanulmány, visszaemlékezés, néhány kismonográfia készült már róla, életének és munkásságának teljességre törekvő feldolgozására elsőként Ferencz Győző költő, műfordító, irodalomtörténész vállalkozott. Számos eddig kiadatlan forrásanyagot tudott feldolgozni, s miközben sok félreértést és hamisítást igazít helyre, minden eddiginél teljesebben és hitelesebben mutatja be élet és mű kivételes egységét.

Nincs vonzóbb feladat, mint egy feltűnően népszerű klasszikus költőről monográfiát írni. De nehezebb sincs ennél. Radnóti Miklós posztumusz verseskötönyve, a *Tajtékos* ég 1946 koranyarán jelent meg, s azóta változatlanul egyértelmű, hogy a fasizmusnak az ab-dai tömegsírba lőtt áldozata az értékekben gazdag huszadik századi magyar líra kiemelkedő képviselője. A költő versei bekerültek az általános és a középiskolai tankönyvekbe, amelyekben hosszú évtizedeken át József Attila után vele fejeződött be a „klasszikus” magyar irodalom tanítása. Utána került csak sor, többnyire érintőlegesen a „kortárs” irodalom bemutatására. Az ugyancsak hányatott sorsú Janus Pannoniustól, Balassi Bálinttól ívelő magyar líratörténetnek így mintegy a végpontja lett, s az maradt még akkor is, amikor már meghaltak a huszadik századi második és

harmadik költőnemzedék jelesei is (Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Vas István, Weöres Sándor és mások). Így nemcsak kiemelkedett, hanem némiképp ki is szakadt kortársai közül, a középiskolások szemében pedig sivárabbnak, egy-neműbbnek mutatkozhatott a két világháború közötti korszak irodalma. Hatvan év elteltével ma már azért más a közoktatásban is a helyzet: Radnóti Miklós a maga helyén, a maga korszakában, íróársai között foglal helyet.

Nehéz eldönteni, hogy e népszerűségben mekkora a lírai életmű önértékének súlya, s mennyire támogatja ezt az életút-nak a tragikus költősorsokhoz való illeszkedése. A magyar költősors oly gyakran drámai mintájának nemcsak Radnóti Miklós önszemléletében volt jelentős szerepe, hanem ez általánosan hatott a befogadói tudatra is. Az irodalmi kultusz alakulásá-